

הרב אליהו שלמה רענן שליט"א

מצות השמחה והענוה

לזכר אמו"ר זצ"ל שהיה אדם גדול ושמח במצוות,
שמח בחלקו ועניו אני מקדיש דברים אלו בבירור
מצוות השמחה והענוה.

ושבחתי אני את השמחה זו שמחה של מצוה (שבת ל ע"ב).

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוות ובאהבת האל שצוה בהן עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ימתכבד בעיניו במקומות אלו חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה אל תתהדר לפני מלך, וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול המכובד העובד מאהבה וכן דוד מלך ישראל אמר ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' שנאמר והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'.

(ר"מ פ"ח מהל' לולב הל' ט"ו).

המהרש"א מפרש, והכי מפרש"י קראי ושבחתי אני את השמחה ואשר אין השמחה טוב לאדם היא השמחה שתחת השמש, אבל השמחה שקודם השמש כדלעיל דהיינו השמחה של מצוה ע"פ התורה שהיא קודם השמש, היא שאני משבח דהיינו כ"א לאכול ולשתות ולשמות, כפירש"י דאכילה ושתייה דבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כו' ע"ש.

המגיד משנה מפרש: ועיקר הדבר הוא שאין ראוי לו לאדם לעשות המצוות מצד שהן חובה עליו והוא מוכרח ואנוס בעשיתן אלא חייב לעשותן והוא שמח בעשיתן, ויעשה הטוב מצד שהוא טוב ויבחר באמת מצד שהוא אמת ויקל בעיניו טרחן ויבין כי לכך נוצר לשמש את קונו, וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו ישמח ויגיל, לפי ששמחת שאר דברים תלויה בדברים בטלים שאינם קיימים אבל השמחה בעשיית המצוות ובלמידת התורה והחכמה היא השמחה האמיתית, וזה ששלמה בדרכי מוסרו שבח שמחת החכמה ואמר "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני".

על גדולת מעלת השמחה של מצוה ופרטיה כותב בעל ארחות צדיקים וז"ל "וכעת שיעשה המצוות ישמח בלבו על שזכה להיות עבד למלך עליון אשר בני מעלה ישתחוו לו, וכן אמר דוד "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב", וכל העושה המצוות בשמחה יש לו שכר אלף ידות יותר ממי שהמצוות עליו למשא.

וכן אמר דוד "ברכי נפשי", לפי שהנפש ממעלה העולה למעלה, וכשהיא יודעת

ענין סודה היא תאהב את בוראה ותסגל מצוותיו. וכן לענין ההלכה מתחילים במילי דבדיחותא לפתוח הלב, ללימוד בשמחה, אך לא שמחת נבלה ושמחת הבלים, אלא דברי המצוות, המשמחים את הלב כדכתיב "פקודי ה' ישרים משמחי לב" וכל זה בשמחת מצוה. עוד טוב לשמח חתן וכלה, שנאמר "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה", ומאד יזהר שלא לשמחם בנכול פה, כי זאת השמחה היא אף וחימה וקצף, ולא אנשים ונשים יחדיו, כי זאת השמחה היא קלות ראש, ואפילו בשעת ההספד והאבל אמרו: אנשים לבד ונשים לבד, כ"ש בשעת השמחה. וזה לפי הגמ' סוכה נב. על הפסוק "וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד" אמרו: והלא דברים ק"ו ומה לעתיד לבא שעוסקים בהספד ואין יצה"ר שולט בהם, אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצה"ר שולט בהם עאכו"כ, ומטעם זה עשו תקון גדול בביה"מ כשמחת בית השואבה שהקימו גזוזטרא. והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה.

גם צריך לשמוח בשבתות וי"ט ופורים, כי כולם זכר ליציאת מצרים ולזכר הנסים שהפליא עם בחיריו, לכן ישמח בלבו בזכרו חסדי המקום וגודל טובותיו, עם עושי רצונו, ועבור כן מתקנים מטעמים, מלבושים יקרים ושותים יין כדי לשמח הלב, וזה שלא ישמח השמחה ההיא על ההבלים אלא ישים השמחה על אהבת השם יתברך וישתעשע בשעשוע אהבת הצור, וישמח ויגל בשמחת אדון כל אשר צוה להתענג ביום ההוא ולשמוח. גם יזכור בימים ההם נועם עוה"כ, אשר הוא תכלית הנעמות, ונאה לאדם בעת ההיא שמתענג כתענוגים שיזכור התענוגים הגדולים ויתאווה להם כדכתיב "אז תתענג על ה'", ואין לשמוח בטובתו ולא ישמח בשום ענין אלא בענין המביא לעבודת המקום ברוך הוא".

וכן כותב ר"ן מברסלב בספר מקור השמחה: "כשאדם עושה מצוה בשמחה זה סימן שלבו שלם לאלוקיו והאריז"ל גלה לאיש סודו שעיקר מדרגתו הנוראה והנפלאה זכה רק ע"י תוקף מדרגת השמחה שהיה שמח בעשית כל מצוה מאד מאד יותר ממוצא שלל רב ועי"ז נפתחו לו ארובות השמים וזכה לראות מראות אלקים פרצוף וקשור כל העולמות איך שנקשרים כל העולמות ע"י כל מצוה שאיש הישראלי זוכה לקיים בזה העולם, כי השמחה מרחבת את הדעת ופותח שערי שמים וכל העולמות פתוחים לפניו.

וכל עבודת איש הישראל בתורה ובמצות, — צריך שיביאו אל מצוות השמחה לשמוח בו ית' — כי עקר שלמות — המצות — הוא רק כשמביאו לידי שמחה עצומה שיגיל וישמח בו ית', כי השי"ת הוא אחדות אחד עם התורה והמצות. וג"כ כשלומד תורה לשמה ומדבק עצמו באור התורה ומקיים את המצוות בתמימות ובפשיטות גמור בכוונה שמקיים רצונו ית', עי"ז יתלהב לבו בשמחה עצומה כי הלא הוא מקיים רצונו ית' כלבישת ציצית ותפילין והיש שמחה בעולם כשמחה זו שזוכה לקיים רצונו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים.

אסור להסיה דעת אפילו רגע אחת מהשמחה האמיתית לשמוח בו ית' ועם

הנקודות טובות שיש בו מנקודת היהדות שזוכה לקיים מצותיו ית' בכל יום ויום. והעיקר לא להיות עצל במצות השמחה שהיא המצוה העולה על כל המצוות. עיקר השמחה לשמח את עצמו עם נקודת המצוות שזוכה לקיים בכל יום ויום רק זה ישאר ממנו. וכל מה שיקיים את המצוות בשמחה עצומה כמו כן ימשך עליו הארה נפלאה מקדושת המצוות".

הרב זצ"ל במוסר אביך מסביר את ענין השמחה במצות וז"ל (בסוף פרק א' פיסקא ח'): ועל דבר שהוא למעלה ממדרגתו בעצם ועם זה הוא יפה וטוב לו, ודאי שראוי הוא לשמוח, כמו שישמח בבא אליו דבר טוב מחודש, כיון שלא היה לו זה הטוב הרי מעלתו לא הגיעה לזה, וכיון שנתחדש לו הטוב שלמעלה ממדרגתו הוא שמח, אך אחר שכבר זכה אל הטוב ההוא כבר מדרגתו עלתה לזה הטוב ואין כאן מקום שמחה. א"כ כאשר יהיה לנו דבר זה שתמיד הוא למעלה ממדרגתנו הוא טוב לנו או ראוי לה השמחה התמידית עם כל יושנה וזה ענין "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים", אך מצד שהשמחה תורגש גם בחומר, הטביע הבורא ית' שיתחדשו ידיעות חדשות, ויהי דרך השמחה ככל ענין שמחה חמרית ג"כ, אבל בשיתעלה החומר תהי' תמידות השמחה עם תמידיות ההשגה השלמה לגמרי, עכ"פ השמחה באה מצד הידיעה בעלוי ערך העבודה שהיא למעלה ממדרגתו הרבה".

מהר"ל מפראג מסביר, שכאשר האדם בשמחה אז הוא בשלימות וכאשר השמחה היא של מצוה אז השלימות בזה שלימות אלוקי, ושלימות כזה ראוי לשבח כאשר משמח בו ית' בתורתו ובמצותיו.

עין מנחם מסביר ששמחה של מצוה עומדת בעינה גם לאחר קיום המצוה, משא"כ שמחה של רשות כשעברה הסיבה של השמחה גם השמחה עברה.

החתם סופר מסביר, שמחה של מצוה היא שמחה בה' כי מ"צ בא"ת ב"ש הוא ויה' וכיחד עם ו"ה של סיום המלה מצוה זה שם הויה ברוך הוא, אבל ולשמחה מה יו עושה זה שמחה שאינה של מצוה, כי ש"ך מ"ד ת"ת ה"י גמטריא תתנ"ג מספר קטן של נגף רח"ל.

מדוע הש"ע לא כתב את הדין הזה של שמחה, מפני שזה דין כללי, כולל לכל המצוות, כמו מצות עשה "קדושים תהיו", הרמב"ם כתב דין זה כשהוא כותב על מצות שמחת בית השואבה שהיתה בו שמחה יתירה, אגב כך הביא גם את מצות השמחה שהיא מצוה כללית, וכמו"כ הרמב"ם לא כתב מצות ישוב א"י ומצות התשובה מפני שהן מצוות כלליות.

התבואת שור מסביר את הדיוק בין ושבח אני את השמחה, ובין ולשמחה מה יו עושה, כי ושבח אני את השמחה כתוב בה', וה' אחרונה שבשם הוי"ה היא ימו לשכינה, אבל ולשמחה מה זו עושה, רמז לשכינה כמ"ש הלא ה' ז"ו חטאנו לו.

ת"ר לעולם יהא אדם ענותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי (שבת ל' ע"ב).
 ר"מ פ"א מהל' דעות הל' א' כתב: "דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנה ביותר" — ובהלכה ב' כתב: "ויש בין כל דעה ודעה הרחוקה ממנה בקצה האחר דיעות בינוניות זו רחוקה מזו" — ובהלכה ד' כתב "הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דיעה ודיעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדיעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו" — ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינוניות אלא יתרחק מן הקצה האחד אל הקצה האחר, והוא גובה לב שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד, ולפיכך נאמר במשה רבינו ענו מאד ולא נאמר עניו בלבד. ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח. ועוד אמרו שכל המגביה לכו כפר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך. ועוד אמרו בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה. הראשונים מסבירים את דרך הענוה: משנת ר' אלעזר: גדולה היא הענוה שבה נתגדל משה רבינו שנאמר והאיש משה ענו מאד [מכל האדם] מה ת"ל מכל האדם? אלו בני אדם עשויין שלש כתות: מהן בגדלות שמים, ומהן בגדולת המלכות, ומהן הדיוטות, ומשה רבינו ראה עצמו בשלשתן, ובשלשתן היה ענו. הרמב"ם בפירושו המשניות פ"ד מאבות כותב, אבל המדה הזאת לכדה בין שאר המדות ר"ל בגאווה, לגודל חסרון זאת המדה אצל החסידים ודעתם בנוקה, רחקו ממנה עד הקצה האחרון, ונטו אל שפלות הרוח לגמרי עד שלא ישאירו בנפשם מקום לגאווה כלל. רב נחמן בר יצחק אמר לא מינה ולא מקצתה ומי זוטרא מאי דכתיב תועבת ה' כל גבה לב, ולחזוק זה החטא הארור אמר זה, מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה, ר"ל שאתה צריך להכריח נפשך עד שתרחיק ממנה הגאווה, בחשבך באחרית הגוף והוא שובו רמה. בראשית חכמה כותב שמדת הענוה היא מעלה מן המעלות הגדולות שבנפש עד שלזכות לה צריך שיקדמו אצל האדם כמה מדות שבארנו בשער האהבה בענין מימרת ר' פינחס בן יאיר, טהרה מביאה לידי קדושה, ולדעת ריב"ל ענוה גדולה מכולם, — ולכן צונו רז"ל, מאד מאד הוי שפל רוח, שאע"פ שבשאר המדות המדה הממוצעת היא הטובה שבמדות, בענין הענוה צריך להגיע אל הקצה האחרון, בענין שנתרחק מן הגאווה לגמרי כדי שלא יתדבק בנו שמץ מהקליפה.

הרע"ב מברטנורה מפרש: אע"פ שבכל המדות הדרך האמצעית היא המשובחת, במדת הגאווה אינו כן אלא יטה לקצה האחרון של שפלות הרוח, שלפי שהגאווה היא מאוסה ביותר ולא בדילי אינשי מינה לכך צריך לה הרחקה יתרה. רבינו יונה בפירושו המשניות לאבות פרק ד' משנה ד' "מאד מאד הוי שפל רוח" מביא את שתי הדעות מגמרא סוטה, א. שאומרת בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה, פי' שאין לאדם להיות שפל רוח עד הקצה האחרון, אך בינונית יקח לו גסות הרוח, לא להתגאות ולא להשפיל רוחו בתכלית השפלות ולא יבא לידי בזיון, וע"ז אמרו בשמתא דאית ביה גסות הרוח הרבה ובשמתא דלית ביה כלל, כי אינו אדם

אך לבהמה נדמה. וכי בשמתא דאית ביה כלל, שכל כך היא מדה רעה שצריך להתרחק ממנה הרחק גמור ולא יהיה בו ממנה כל עיקר כדעת ר' לויטס וכן הלכה. באהבת ציון להנוכ"י מסביר שמאד מאד הוי שפל רוח כפל הלשון, פעמיים מאד, מורה שבין מצד גופו ובין מצד נשמתו אין לו להתגאות, מצד גופו, שהוא לוקח מן האדמה, ומצד נשמתו כיון שנשמתו חצובה מכסא הכבוד, כל מעשיו לא יספיקו לעשות כפי המוטל עליו. ברוח חיים מסביר שהדיוק מהמלים הוי שפל רוח בפני כל אדם, מורה שלא רק בינו לבין עצמו יהיה שפל רוח אלא גם בפני כל אדם. ובקול יהודה מדייק מהמלה לעולם יהא אדם ענותן כהלל, להורות שאע"פ שהיה נשיא ישראל ובזוהו בלשון מי כאן הלל, ולא אמר נשיא ישראל, מחל על כבודו, ואפ"ה קרב את הגר תחת כנפי השכינה, וזה מרמז בל' לעולם יהי אדם ענותן כהלל.

היד המלך על הרמב"ם כותב שהאזהרה להיות ענו הוא רק על סתם בנ"א, אבל המלך חייב לנהוג א"ע בכבוד שכן כתוב "שום תשים עליך מלך שתהיה אימתו עליך" אבל הרא"ש כותב שגם המלך חייב להתנהג בענוה שכתוב בו "ובלתי רום לבבו מאחיו".

בעל ה"ג חושב למצות עשה "והוי שפל רוח". הח"ח מסביר מאד מאד הוי שפל רוח שלא יקבל שכר רוחני ע"ז שהוא כבוד ועי"ז יאבד שכרו לעוה"ב. המאירי מסביר שיהיה אדם ענותן כהלל ואל יהיה קפדן כשמאי שענותנותו גורמת ברכה לו ולאחרים שבאים ושואלים בלא בוש ומתקרבים על ידו תחת כנפי השכינה, וכבר ידעת לא הבישן למד ולא הקפדן מלמד, וכבר אמרו [אמר] דרך צחות קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענותנותו של הלל קרבתנו תחת כנפי השכינה. מפי מו"ר ר' צבי יהודא קוק זצ"ל שמעתי שהסביר שאם אדם רוצה לחקות ולהיות עניו כהלל יכול לחקות, אבל לחקות ולהיות קפדן כשמאי אסור רק אם הוא במדרגתו של שמאי.

הלחם משנה מקשה על הרמב"ם שכתב שילך במדת הענוה בקצה האחר והלא כתב "שההולך בדרך בינונית הוא נקרא חכם" ועוד קשה שכתב ששני הקצות אינם דרך טובה, וא"א להגיד שזה חוץ מענוה, הלא הרמב"ם כתב "שבכל הדעות הדרך הבינונית היא הטובה". יש לפרש שבענוה הדרך האמצעית בכאן היא שיהיה ענו מאד כמו משה רבנו ע"ה, שא"א לאמר בהכרח שמשרע"ה מדת חסידות היתה לו, אולי הדין כן, ולכך יש ללמוד ממנו, ויהיה זה הדרך האמצעי בין הלוש לבוש בלויי הסתבות, וזה רע, אבל מי שהוא שפל רוח ביותר, זה הקצה האחרון. עוד י"ל שכשאדם חולה חולי הנפש עליו לעבור לקצה האחרון אבל כשאינו חולה חולי הנפש אינו צריך לעבור לקצה האחרון אלא ממדת חסידות.

בנמוקי מהרא"י על הרמב"ם מתרץ שיש הבדל בין תכונות ומעשים, שהרמב"ם כותב בשמונה פרקים פרק ד' וז"ל "מעלות המדות הן תכונות נפשיות וקנינים ממוצעים בין ב' תכונות רעות וכו'. מן התכונות האלו יתחייבו הפעולות". לפי"ז

יש לחלק, שבתכונות אסור לנהוג בהן במדה בינונית אלא יתרחק עד הקצה אחרון, אבל בפרק א' הלכה ד' ובפרק זה הלכה ב', מדברים בפעולות, פעולות של הגאווה צריך לנהוג בדרך בינוני. האבן האזל מחלק בין מדות והנהגה, מדות צ"ל בינוניות והנהגה צ"ל שפל רוח ביותר.

הרב זצ"ל במדות הראי"ה מסביר את גנות הגאווה וז"ל (ענין גאווה, סעיף ב'): אין בכל המדות הרעות מדה המגשמת את האדם, עד שאיננו יכול לרומם רוחו להדר הרוחניות כמו הגאווה. (סעיף ד') כל זמן שהגאווה בלב, אי אפשר לשוב בתשובה ואי אפשר להשכיל כל שכל טהור. ז' הגאווה פוגמת את הרצון וכיון שהרצון פגום אין מקום לכל טוב לנוח. ח' הגאווה מסבבת עצלות. ט' הגאווה היא הטפשות ביותר פראית. י' הגאווה היא בעצמה עונש נורא.

בעיני יצחק מקשה למה כתוב שיהי אדם ענותן כהלל ולא קפדן כשמאי הרי ממילא אם הוא ענותן כהלל אז הוא לא קפדן כשמאי, הוא מתרץ שאם אדם לא יכול להיות ענותן כהלל, עכ"פ לא יהיה קפדן כשמאי, ופי' שגם אם קפדנותו של אדם כשמאי שהיתה לש"ש עם כל זה טוב להזהר ממנה.

בעין מנחם מתרץ שלא יהיה קפדן כשמאי אבל מותר להראות קפדנות כדי למירמא אימתא אינשי ביתיה, כדברי הגמ' קה: אפש"ל פי' הפ' טוב כעס משחוק פי' שכעס מגונה, אבל משחוק הוא טוב, כלומר שבלבו פנימה הוא שמח אלא מראה לחוץ שהוא בכעס, הוא טוב כדברי הרמב"ם בפרק ב' מהלכות דעות הלכה ג': "... ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו — יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו".